

مدیریت زنگ تفریح

نوشته: دکتر زهرا بازرگان

استادیار دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران

زنگ تفریح جزئی از زندگی و برنامه روزمره هر مدرسه و براساس نظر اکثر دانش آموزان بهترین زمان مدرسه است. در این فرصت کوتاه و پرهیجان دانش آموزان از محیط جدی و خشک کلاس با سروصدای فراوان به حیاط می ریزند. برخی با توپ بازی، کشتی، دویدن یا انجام فعالیت های پرهیجان دیگر انرژی های جسمانی خود را تخلیه می کنند. برخی دیگر دست در دست هم یا در کنار هم راه می روند تا داستان های تمام نشدنی خود را برای یکدیگر نقل کنند. بعضی نظاره گر خاموش بازی های سایرین هستند و بعضی دیگر خشم و عقده های درونی خود را با درگیری جسمانی یا خشونت کلامی بر سر همسالان یا دانش آموزان ضعیف تر خالی می کنند.

زنگ تفریح، هم فرصتی برای استراحت و رفع خستگی کودکان و نوجوانان است و هم مهمترین وسیله اجتماعی شدن آنان به شمار می رود و تجربیاتی که دانش آموزان در زنگ تفریح به دست می آورند می تواند در نگرش آنان نسبت به خود، مدرسه و تحصیل اثر بگذارد. بابراین، زنگ تفریح فرصتی است تا کودکان گروه های سنی مختلف ضمن بازی های گروهی با هم دوست شوند و به قول بلاچفورد (۱۹۸۸) شبکه های مهم اجتماعی را در مدرسه ایجاد کنند. در کشور ما مدیر مدرسه نقش چندانی در مدیریت زنگ تفریح بر عهده ندارد، در عوض نقش ناظم با معاون

مدرسه در این زمینه کاملاً برجسته است. او معمولاً با وضع مقرراتی که غالباً برای دانش آموزان توجیه نشده است مانند: توپ نیاورید، ندوید، کش بازی نکید، طناب بازی نکنید، روی زمین خط نکشید، لی لی نکنید و... سعی می کند از تصادم و درگیری دانش آموزان و بروز خشونت‌های اجتماعی آنان بیکدیگر جلوگیری کند. بعضی از ناظم ها گاه خط کش یا وسیله تهدید کننده دیگری نیز برای ترساندن و احیاناً بقیه متخلصین به همراه دارند و در حالی که میان دانش آموزان پرسه می زنند مترصدند تا دانش آموزان پرخاشگر، بی انضباط و متخف را به سزای اعمال خود برسانند. آنان عقیده دارند با این که بسیاری از دانش آموزان رفتار معقولی در داخل کلاس ها از خود نشان می دهند^۱، اما در حیاط مدرسه بی انضباط، خشن و غیر قابل کنترل هستند.

پژوهش هایی در زمینه زنگ تفریح

در مورد اثرات مثبت و منفی زنگ تفریح و بررسی نظرت مهمترین عوامل ذی نفع، یعنی، دانش آموزان و معلمان تحقیقات چندانی در کشور ما صورت نگرفته است در حالی که این بخش از زندگی در مدرسه همانند سایر برنامه های آموزشی و پرورشی به خاطر اثراتی که می تواند در زندگی عاطفی و اجتماعی دانش آموزان داشته باشد، نیازمند توجه خاصی می باشد. تحقیقات در زمینه زنگ تفریح و جنبه های اجتماعی زندگی در مدرسه در بسیاری از کشورهای صنعتی پیشرفته به خود در انگلستان فراوان است.

پژوهش اسمیت و شارپ^۲ ۱۹۹۴ در مورد آزارگری در مدرسه نشان می دهد که بسیاری از معلم های انگلیسی به این دلیل که اکثر دعاواها و ابراز خشونت دانش آموزان به یکدیگر اغلب در زنگ تفریح صورت می گیرد و این امر که متمرکز کردن حواس دانش آموزان پس از بازی های شلوغ و پرهیجان زنگ تفریح دشوار است، نظر مثبتی در مورد این زنگ ندارند و ترجیح می دهند که زنگ تفریح کوتاه تر شود و یا حتی تغییر در درس به صورت چند تک رنگ اعلام شود. گفتنی است که در این کشور مسؤلیت مراقبت از دانش آموزان در حیاط به هنگام زنگ تفریح به خوبی در مدارس ابتدایی به عهده معلمان مدرسه است که به نوبت این وظیفه را انجام می دهند. اتحادیه معلمان انگلیس در گزارش اتسون^۳ در زمینه انضباط در مدرسه زنگ تفریح را به عنوان مهمترین زمان بروز مسایل رفتاری از قول معلمان نقل کرده است. علی رغم نظر معلمان، نظر شاگردان در مورد زنگ تفریح کاملاً مثبت است. کتاب «خردسالان در مدارس شهر» که توسط «تیزار» (۱۹۸۸)^۴ تحریر گشته تحقیقی در زمینه بهبود

موفقیت تحصیلی دانش آموزان در مدارس لندن است. بخشی از پژوهش فوق شامل نظرخواهی از گروهی از دانش آموزان در سنین ۶ و ۱۱ و ۱۶ سالگی آنان است و محقق نامبرده تجربیات زنگ تفریح این گروه از دانش آموزان را در طول دوران تحصیل خود مورد بررسی قرار می دهد.

نتایج تحقیق نشان داده است که اکثر دانش آموزان گروه نمونه با این که از حیاط مدرسه و فضای فیزیکی محوطه بازی خود ناراضی بودند زنگ تفریح را به عنوان تجربه ای مثبت تلقی نموده اند. دلیل اصلی رضایت دانش آموزان از زنگ تفریح فرصتی است که این زنگ برای ایجاد دوستی و انجام بازی های مختلف به آن ها می دهد. اما دانش آموزان دبیرستانی از این که در این ساعت می توانند با دوستان خود در مدرسه آزادانه درباره معلم ها صحبت کنند و از نشرهای کنترل بزرگسالان در امان باشند، اظهار رضایت کرده اند.

نوع بازی های دانش آموزان در زنگ تفریح

«بلاچفورد» در زمینه بررسی نوع بازی هایی که معمولاً در حیاط مدرسه انجام می شود نشان داده است که نوع بازی های دانش آموزان در مقاطع مختلف تحصیلی باهم تفاوت دارد، بدین معنی که دانش آموزان دوره ابتدایی بیشتر علاقه مند به بازی های دسته جمعی و پرهیجان، یعنی بازی هایی هستند که محیط مدرسه را زنده و شاداب می کند در حالی که در دانش آموزان دوره دبیرستان میل به بازی های گروهی نقلی می یابد و تمایل بیشتری به محبت، و راه رفتن با دوستان پیدا می کنند. البته این بدان معنی نیست که زنگ تفریح برای دانش آموزان دبیرستان اهمیت کمتری دارد برعکس این زنگ وسیله مهمی برای برقراری ارتباطات اجتماعی و تقویت دوستی هاست از طرفی مشاهده بازی دانش آموزان در مدرسه نشان می دهد که در هر مدرسه بازی های خاصی، که در ارتباط با فرهنگ و زندگی غیر رسمی در آن مدرسه است، رواج دارد. نقش بازی در دوره ابتدایی بیشتر تسهیل برقراری رابطه اجتماعی است. در حالی که در سال های بعدی نقش آن حمایت و حفظ دوستیها می باشد که این حمایت به خصوص به هنگام امتحانات و آماده شدن برای ورود به زندگی اجتماعی پس از دوران مدرسه باز می باشد. بنابراین دوستی هایی که در زنگ تفریح پایه گذاری می شود در طول زندگی برای فرد ارزشمند خواهد بود. طبیعتاً در مقابل نکات مثبت زنگ تفریح و اثرات مهم اجتماعی آن، در مواقعی نیز کودکان و نوجوانان رفتارهای منفی از قبیل سر به سر یکدیگر گذاشتن، اذیت کردن و کتک کاری از خود نشان می دهند که این امر بخصوص در مدارس پسرانه بیشتر مشهود است. با این که هدف از شوخی های سبک زنگ تفریح غالباً تفریح و سرگرمی می باشد این نوع رفتار در مواقعی می تواند پرخاشگرانه و از نظر عاطفی برای

دانش آموزان ناراحت کننده باشد و بر پیشرفت تحصیلی و آرامش فکری آنان اثر منفی گذارده، محیط مدرسه را برایشان تلخ و ناگوار کند. وقوع این نوع رفتارهای خشن نشاندهنده وجود روابط ناسالم بین همسالان می باشد، روابطی که براساس سلطه جویی و سلطه پذیری شکل گرفته است.

تغییرات انجام شده در سال های اخیر در زمینه زنگ تفریح

در مورد چگونگی تغییراتی که در دهه اخیر در انگلستان در زنگ تفریح و بخصوص در جهت کاهش زمان آن به دست آمده، توسط «بلاچفورد» در سال ۱۹۹۶ پژوهش دیگری انجام گرفته است. این تحقیق برای گروه نمونه ای متشکل از ۱۲۴۵ مدرسه ابتدایی و ۳۰۰ دبیرستان صورت گرفته، بیشتر جدول شماره یک دلایل کاهش زمان زنگ تفریح را از نظر معلمان، مسؤلان مدارس فرقی نشان می دهد.

همان طور که جدول نشان می دهد، دلیل اصلی کاهش زنگ تفریح به منظور افزایش ساعات تدریس بوده است. یکی از دلایل این امر در کشور فوق وجود رقابت بین مدارس، توجه به نتایج امتحانات و گرایش به تقویت پیشرفت های تحصیلی دانش آموزان است. تحقیق فوق نشان می دهد که در طی ۵ سال گذشته زمان صرف شده برای دروس افزایش یافته است. (لازم به تذکر است که تعداد ساعات درس در کشور انگلستان به مراتب بیش از ساعاتی است که دانش آموزان ایران در مدرسه در می خوانند. مدرسه برای دانش آموزان این کشور فوق از ساعت ۸ صبح آغاز و غالباً تا ۵/۳۰ به طول می انجامد که یک ساعت یا بیشتر از این زمان صرف ناهار خوردن دانش آموزان می شود).

نیل مهم بعدی کاهش زمان زنگ تفریح تمایل به پیشگیری مسائل رفتاری دانش آموزان بوده است.

با این که در ۵ ساله اخیر به خاطر استراتژی های مختلف به کار گرفته شده در زمینه بهبود رفتار دانش آموزان مدارس ابتدایی در مقایسه با دانش آموزان دبیرستانی رفتار بهتری داشته اند به طور کلی نظر معلمان این بود که استانداردهای رفتار در مدارس پایین آمده، بی احترامی نسبت به بزرگسالان و محیط و رفتار پر خاشاکرانه بیشتر شده و تعداد دانش آموزانی که رفتارهای ناشایست از خود بروز می دهند، افزایش یافته است. در این تحقیق معلمان هم چنین عقیده داشتند که رفتار دانش آموزان در خارج از مدرسه نیز در مقایسه با سال های گذشته بدتر شده است. به طور مثال، نظر اغلب معلم ها این بود که دانش آموزان در بازی های خود مثل سابق سازنده و خلاق نیستند،

بسیاری از آنان در حیاط بیکار می‌گردند و کار خاصی نمی‌کنند، بازی‌های سنتی کاهش پیدا کرده و سطح بازیها پایین آمده و به خصوص برای پسرها بازی به صورت نوعی نمایش قدرت درآمده است. بعضی از مدیران پیشنهاد کرده‌اند که باید به دانش‌آموزان بازی‌های سنتی فراموش شده، آموزش داده شود.

از تغییرات دیگر مورد اشاره در تحقیق، تغییر وضع فیزیکی حیاط مدارس بود، به‌طور مثال توجه به امنیت دانش‌آموزان باعث شده که بعضی از وسایل بازی در حیاط به‌خاطر خطرات احتمالی جمع شود. در مدارس دیگر به این دلیل که حیاط خالی، خشک و جدی مدرسه می‌تواند خود عاملی برای بروز رفتار پر مشکل دانش‌آموزان باشد، اقداماتی در جهت بهبود فضای فیزیکی مدرسه انجام داده‌اند. مثلاً ایجاد یک محوطه سبز، نصب چند وسیله بازی، نگرانی مدیران برای ایجاد امنیت بیشتر بعضی مدارس را به کاهش زمین بازی و ایجاد محدودیت برای حرکت و فعالیت کشانده است.

با این که توجه به پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان با افزایش ساعات تدریس و کنترل رفتار دانش‌آموزان مفید است اما طبیعتاً کاهش زنگ تفریح یعنی زمانی را که دانش‌آموزان می‌توانند با تعامل و بازی با یکدیگر به صورت غیر مستقیم به کسب تجربیات اجتماعی ارزشمند بپردازند، محدود می‌کند. این محدودیت بخصوص از این نظر دارای عواقب منفی است که بسیاری از کودکان و نوجوانان به علت زندگی در آپارتمان‌های کوچک و محدودیت فیزیکی محیط زندگی فرصت تعامل و بازی با همسالان خود را ندارند. از طرفی حمل و نقل بسیاری از دانش‌آموزان با اتوبوس به مدرسه فرصت بازی با دوستان را از آنان می‌گیرد. لذا ضروری است برای کودکان و نوجوانان فرصت‌هایی به وجود آید تا زمانی را در روز بتوانند در محیطی آزاد به تعامل و بازی با یکدیگر بپردازند.

نوآوری‌هایی در زمینه بهبود زنگ تفریح

گفتیم که زنگ تفریح می‌تواند فرصت ارزشمندی برای تقویت مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان و استقلال آنان از بزرگ‌سالان فراهم آورد. از طرفی وجود مسایل انضباطی در زنگ تفریح این گرایش را در بعضی از مدیران و مسئولین به وجود می‌آورد که با کاهش این زمان یا کنترل بیشتر دانش‌آموزان آرامش و امنیت بهتری را در مدرسه تضمین نمایند. بدین ترتیب بزرگ‌سالان مدرسه نقش مهمی برای رفع تضاد فوق به عهده دارند.

در مورد مدیریت زنگ تفریح دو دیدگاه مطرح است (۷) دیدگاه مداخله گر و دیدگاه غیر مداخله گر. دیدگاه مداخله گر معتقد به مدیریت مستقیم رفتار دانش آموزان در زنگ تفریح، ایجاد تغییراتی در حیاط و زمین بازی مدرسه و آموزش بازی های سالم و بی خطر است. انتقاد وارد به این دیدگاه این است که با این نوع مدیریت، آزادی دانش آموزان و فعالیت های خودبخود آنان که از نظر اجتماعی مفید است، محدود می شود. بنابر دیدگاه غیر مداخله گر، دانش آموزان در زنگ تفریح باید کاملاً آزاد باشند تا بتوانند به فعالیت ها و بازی های مورد علاقه خود بپردازند. دنباله روی از این دیدگاه نیز ممکن است در مواردی به رشد فرهنگ ضد مدرسه برسد استفاده از آزادی منجر شود که این امر می تواند به خصوص اثر مخربی بر یادگیری دانش آموزان داشته باشد.

در سن های اخیر در بسیاری از کشورهای صنعتی پیشرفته نوآوری هایی در جهت بهبود رفتار در کلاس و حیاط مدرسه انجام شده و روش های جدیدی برای مدیریت زنگ تفریح به خوبی در جهت کاهش رفتار اختلال زا مورد استفاده قرار می گیرند که به برخی از آنها اشاره می شود:

۱- بهبود رفتار در سطح سازمان کلاس و فرد

بر اساس نظر «واتکنیس» (۱۹۹۵)^۴ در هر مدرسه سطوح مختلفی وجود دارد که شامل سطح سازمانی، سطح کلاس و سطح فردی است. با توجه به این که در هر سطح الگوهای رفتاری خاصی بر روی می کند، مدیریت رفتار دانش آموزان در هر یک از سطوح، شناخت کافی و روش های تربیتی خاصی را می طلبد. برای بهبود رفتار دانش آموزان در زنگ تفریح لازم است در هر یک از سطوح اقدامات تربیتی خاصی صورت گیرد. به عبارت دیگر بدون توجه به این که در کلاس و در کل مدرسه چه می گذرد و چه الگوی رفتاری در آنجا حاکم است نمی توان انتظار داشت که دانش آموزان رفتار متعادل و شایسته ی در زنگ تفریح از خود نشان دهند.

از طرفی لازمه بهبود رفتار در هر یک از سطوح، مشارکت کامل دانش آموزان و ایجاد جو و محیطی دوستانه برای بحث و گفت و گو در مورد رفتار قابل پذیرش و غیر قابل پذیرش و تصمیم گیری در زمینه مقررات کلاس و مدرسه یا تعدیل و اصلاح آن است. خلاصه برخی از اصول حاکم بر سطوح مختلف سازمان مدرسه به کلاس و فرد بر اساس نظر محقق فوق به شرح زیر می باشد:

۱-۱- بهبود رفتار در سطح سازمان

تا سازمان مدرسه و محیطی که در آن رفتار نامطلوب بروز می کند مورد ارزیابی و اصلاح

قرار نگیرد ارائه راه حل های مختلف برای مسایل انضباطی دانش آموزان چاره ساز نخواهد بود. از ویژگی های مهم سطح سازمانی چگونگی رفتار معلم ها و میزان همکاری آنان با یکدیگر است. در مدرسه هایی که فرهنگ مشارکتی وجود داشته باشد برای کمک به بهبود رفتار یک یا گروهی از دانش آموزان مبادله اطلاعات و همکاری معلم ها صورت می گیرد که این امر تا حدود زیادی می تواند به شناخت و حل مشکل کمک نماید و در حالی که در مدرسه هایی که معلم ها در انزوا کار می کنند مشکل رفتاری دانش آموزان به صورت یک مسأله بغرنج و تشبیه دانش آموزان خاطی به عنوان تنهاراه حل، مورد توجه قرار می گیرد.

بر اساس تحقیقات انجام شده توسط دگالوی (۱۹۸۳)^۴ مدارس که در آن مسایل انضباطی محدود است مدارس هستند که در آن نظام راهنمایی و هدایت دانش آموزان و ارائه کمک های فردی برای حل مسایل شخصی و تضمین پیشرفت تحصیلی آنان وجود دارد. بسیاری از جنبه های سازمان مدرسه می تواند بر الگوی رفتاری دانش آموزان اثر گذارد. برای شناخت و تشخیص این جنبه ها و انجام اقداماتی در جهت اصلاح و بهبود آن ها می توان از شورای معلمان، انجمن اولیاء و مربیان و انجمن های دانش آموزی نظر خواهی کرد.

بهبود رفتار در سطح سازمان را می توان با ایجاد فرصت هایی برای ارزیابی مدیریت کلاس ها، روش های تدریس، مقررات مدرسه، الگوی رهبری، نظام حمایت از کارکنان و چگونگی ارتباطات فراهم آورد و در صورت لزوم مریک از موارد فوق را مورد تجدیدنظر و اصلاح قرار داد.

۱-۲- بهبود رفتار در سطح کلاس

از غرایز دیگری که می تواند بر رفتار معلم و شاگرد تأثیر گذارد شریط کلاس می باشد. دوپل (۱۹۹۵)^۵ عقیده دارد که سازمان دادن و هدایت فعالیت دانش آموزان و تسلط بر وقایع پیش بینی نشده در کلاس نیازمند مهارت قبل توجه معلم است و چگونگی مهارت معلم در مدیریت کلاس می تواند از عوامل بروز یا پیشگیری مشکلات رفتاری باشد. همان طوری که مشخص است پاسخ های واکنشی به هنگام بروز مسائل انضباطی کافی نیست بلکه مهم برنامه ریزی قبلی و انجام اقدامات لازم برای پیشگیری از مسایل است.

واتکینس مهارت اصلی معلم را برقراری یک نظام فعالیت در کلاس می داند. منظور فعالیت هایی است که در یک نظام وحدت یافته باشند. این محقق بر این اعتقاد است که اگر در کلاس نظام فعالیت جریان نداشته باشد انضباط حاکم نخواهد شد. نظام فعالیت های کلاس شامل

این اهداف، تعیین تکلیف، توجه به ارتباطات، در نظر گرفتن زمان برای هر فعالیت و در اختیار آوردن منابع مناسب برای آن فعالیت است که برلی هریک از موارد فوق باید قبلاً برنامه ریزی شود. اقدامات دیگری که می تواند در کاهش رفتار نامناسب در کلاس مؤثر باشد مشارکت آموزان در تنظیم مقررات کلاس و تقویت مهارت های ارتباطی آنان به خصوص آموزش رفتار ناطی مناسب با همتایان است.

۱-۳- بهبود رفتار در سطح فرد

هر دانش آموز به علت شرایط ویژه خود، دارای الگوی رفتاری خاص می باشد لذا هرگز توان دستورالعمل ساده ای برای پاسخگویی به رفتارهای اخلاق نامی دانش آموزان در شرایط تلف ارائه داد. علل بروز رفتار نامناسب دانش آموز در کلاس یا حیاط مدرسه می تواند ناشی از سبب دانش آموزان در کلاس و نوع ارتباطات آنان، رفتار معلم، چگونگی سازمان مدرسه و یا دل فردی باشد بنابراین در مرحله اول باید تشخیص داد که مسأله در کدام قسمت است. جمع آوری اطلاعات توسط معلمان و تهیه فهرستی که نشان دهد چه رفتاری مشکل ایجاد می کند، در چه شرایطی رفتار موردنظر بروز می کند در چه شرایطی امکان بروز آن محدود است، از بروز رفتار چه اتفاقی می افتد، پس از وقوع آن چه پیش می آید می توان مفید باشد. در این راستا هم چنین باید مشخص شود که دانش آموز موردنظر چه مهارت هایی را از نظر اجتماعی، کلامی، هیجانی و... در چه مهارت هایی را ندارد؟ نظری در باره رفتار خود چیست؟ نظری سایرین درباره رفتار او چیست؟ چه کسی بیش از همه تحت تأثیر رفتار موردنظر قرار می گیرد و افراد دیگر چه نشانی نشان می دهند؟

معمولاً رفتار نامناسب دانش آموز در موقعیت های خاصی بروز می کند بنابراین برای شناختن آن باید به محیط کلاس و نحوه مدیریت آن و مهارت های حل تعارض معلم توجه نمود. لازم به تذکر است که تعامل تجربیات معلم با با هم در مورد رفتار فرد یا گروه خاص و تبادل سببهای موفقیت آمیز، مشاهده کلاس یکدیگر و بحث و تبادل نظر در مورد جو و مدیریت کلاس می تواند در شناخت بهتر رفتار اختلال زا و کاهش آن مؤثر واقع شود. باید دید کدامیک از معلم ها مکاران با جلب اعتماد و اطمینان معلم می تواند به او در جلوگیری از رفتار موردنظر کمک کند. ممکن است معلم و دانش آموز دچار تضاد و تعارض باشند و کمک شخص سوم می تواند در حل مشکل ارتباطی مؤثر واقع شود. رفتار دانش آموز هم چنین ممکن است نشاندهنده مشکل

شخصی و نیازمند توجه خاص باشد. به هر حال مداخله در سطح نردی لازم است که متناسب با وضعیت دانش آموز و شناخت کمبودهای او باشد. باید مشخص نمود که دانش آموز در اقدام به رفتار ناشایست در جستجوی چیست؟ پرهیز از شکست؟ کسب شهرت؟ کسب محبوبیت نزد افراد خاص در مدرسه؟ بر اساس نظر واتکینس مداخله هایی که بتواند دانش آموز را از طریق راه های قابل پذیرش به هدف خود برساند از مؤثرترین روش ها برای بهبود رفتار دانش آموزان می باشد. به همین ترتیب، تقویت مهارت های مشاور مدرسه و تعیین معلم راهما برای دانش آموزانی که دچار اختلالات رفتاری هستند از روش های مؤثر کاهش رفتار ناسازگار است.

چنانچه تدابیر فوق که در حد وظایف مدرسه و معلمان است مؤثر واقع نشود. ضروری است مدرسه به متخصصین حرفه ای کمک کند، وجود خدمات حمایتی در مدرسه، صحبت با اولیاء دانش آموزان، تشکیل گروه های حمایت کننده از دانش آموزان برای کمک به یکدیگر می تواند در حل مشکلات رفتاری مفید باشد.

اگر رفتار نامناسب در همه شرایط بروز می نماید که این امر بسیار نادر است، لازم است به شرایط خارج از مدرسه توجه و برای رفع مشکل از همکاری خانواده، خدمات بهزیستی و پزشکی استفاده گردد.

۲- بهبود رفتار دانش آموزان از طریق جلب مشارکت آنان در بازسازی حیاط و محوطه بازی یکی از روش هایی که به بهبود کیفیت زنگ تفریح و تجربیات بازی دانش آموزان منجر می گردد مشارکت دانش آموزان در بازسازی حیاط و محوطه بازی می باشد. طرح بازسازی حیاط مدرسه از طرح هایی است که توسط محققین دانشگاه شفیلد در انگلستان در سال ۱۹۹۱ در چهار مدرسه که بهسازی فضای بیرونی مدرسه را به عنوان روشی برای مقابله با اختلالات رفتاری انتخاب کرده بودند، انجام شد. ۱۱ پروژه شفیلد شامل طرح برای مقابله با اختلالات رفتاری در مدرسه است که مداخله در جهت تغییر فیزیکی حیاط و زمین بازی یکی از طرح های فوق می باشد. در این طرح دانش آموزان مدارس گروه آزمایش با همکاری چندتن از دانشجویان معماری و تحت نظارت محققان دانشگاه شفیلد پس از تشخیص نقاط ضعف و قوت حیاط و فضای بازی مدرسه به طراحی مجدد و بازسازی آن پرداختند. در شروع تحقیق نظر اکثر دانش آموزان در مورد حیاط مدرسه خود نشانگر محیطی سرد، پرسر و صدا، کسل کننده و نامطلوب بود. از نظر دانش آموزان نقاط مثبت حیاط مدرسه نقاطی بود که آنان با بهره گیری از خلاقیت خود و با دستکاری محیط از امکانات

ضعیف آن استفاده می‌کردند. عناصری که دانش‌آموزان به عنوان تغییرات ضروری پیشنهاد کردند و به مرحله اجرا درآوردند نشان‌دهنده پختگی و رشد فکری آنان و آگاهی از انتظارات یکدیگر بود. تغییرات موردانتظار دانش‌آموزان که آرزوی آنان را در مورد حیاط مدرسه منعکس می‌کرد شامل درخت، بوفه، وسایل بالازونده، حیوان، باغچه، طناب برای تاب و تونل بود.

از عناصر دیگر موردعلاقه آنان زمین فوتبال، چرخ فلک، بازار مکاره و حیاط پرماجرا بود. معلمان مدارس فوق‌بیشتر بر جنبه آموزشی محوطه بیرونی مدرسه و مسأله ایمنی دانش‌آموزان تأکید داشتند. آنان هم چنین طالب ایجاد فضاهای سرپوشیده در حیاط به منزله پناهگاهی برای محافظت دانش‌آموزان از سرما و گرما و وجود نیمکت برای نشستن بود.

لازم به تذکر است که در هریک از مدارسی که پروژه بهسازی را برای مقابله با اختلافات رفتاری دانش‌آموزان انتخاب کرده بودند نوع تغییرات ایجاد شده با مدارس دیگر تفاوت داشت. در یکی از مدارس با فضای بزرگی که در اختیار داشت به پیشنهاد دانش‌آموزان یک برکه ساخته شد که شاگردان در حفر آن مشارکت داشتند. شرکت اولیاء در این مدرسه در زمینه اهدا درخت و ساخت برکه بود. سایر تغییرات شامل فضای کوچکی برای بازی بسکتبال، سفید کردن دیوار مدرسه و نقاشی دسته جمعی دانش‌آموزان روی دیوار بود. در مدرسه دیگر ایجاد فضای سبز، درختکاری مدرسه با کمک اولیا، ایجاد فضای دنج و خلوت در گوشه حیاط، حذف سطوح های زباله، ایجاد تمهیلاتی برای دستیابی آسانتر به بوفه و قراردادن چند نیمکت برای نشستن بود.

در زمینه اثرات پروژه بر رفتار دانش‌آموزان، محققان به این نتیجه رسیدند که به طور کلی در مدارس که دانش‌آموزان مشارکت بیشتری در طراحی و ساخت محوطه بازی داشتند نتایج تحقیق برای دستیابی به اهداف مثبت تر بوده است بدین معنی که رضایت دانش‌آموزان از زمین بازی و احساس آنان در مورد ایجاد تغییرات مطلوب در حیاط مدرسه بیش از سایر مدارس بود. بر اساس مصاحبه با معلمان در همه مدارسی که مداخله برای بهسازی حیاط انجام گرفت میزان دعوا و زدوخورد و شکایات دانش‌آموزان در زنگ تفریح کاهش قابل ملاحظه‌ای یافته بود. به همین ترتیب، میزان خستگی و بی‌حوصلگی دانش‌آموزان کمتر شد و رضایت آنان از حیاط و محوطه بازی افزایش یافته بود.^{۱۲}

۳- بهبود رفتار از طریق بهبود روابط بین دانش‌آموزان

از مؤثرترین برنامه‌ها در زمینه بهبود رفتار دانش‌آموزان در مدرسه که مورد تأیید محققان

بیشماری قرار گرفته، آگاه‌سازی دانش‌موزان از روش‌های مسالمت‌آمیز حل اختلافات در مدرسه و تقویت تفاهم و همبستگی میان دانش‌آموزان است. مهمترین طرح‌ها در این زمینه برنامه حل مشارکت‌آمیز تعارض توسط دانش‌آموزان، مشاوره همتایان و جرات‌آموزی است، هدف از این نوع مداخله‌ها تقویت مهارت‌های اساسی در دانش‌آموزان به خصوص توانایی گوش دادن، تقویت اعتمادبه نفس و خودباوری است. مهارت‌های فوق باعث می‌شود که دانش‌آموزان در شرایط دشوار نه تنها به حل تعارضات خود پردازند بلکه از همتایان خود نیز که مورد آزار قرار می‌گیرند دفاع کنند.

در برنامه‌های حل مشارکت‌آمیز تعارض به دانش‌آموزان سنین مختلف از طریق کارگاه‌های آموزشی و ارائه فعالیت‌های مختلف کمک می‌شود که به یادگیری مهارت‌ها و راهبردهای مناسب مسائل مربوط به دگرآزایی و سایر رفتار نامطلوب در مدرسه را به صورت گروهی و خلاق حل کنند مشاوران همتا از نظر کرد (۱۹۸۸)^{۱۰} دانش‌آموزانی هستند که پس از گذراندن یک دوره آموزشی در مدرسه با صحبت کردن و گوش دادن و توجه به افکار و احساسات و تجربیات همتایان خود کمک‌های عملی را در اختیار آنان قرار می‌دهند. خدمات مشاوره همتایان در مدرسه باعث می‌شود که هنگامی که دانش‌آموزان مورد اذیت و آزار قرار می‌گیرند یا از مسایل دیگری مانند فشار و اضطراب رنج می‌برند با کسی در مدرسه صحبت کنند.

همچنین تکنیک‌های جرات‌آموزی کمک می‌کند که دانش‌آموزان به جای این که با دیگران رفتاری منفعلانه و کامل از تسلیم یا برعکس پرخاشگرانه داشته باشند در شرایط گوناگون با خودباوری و اعتماد به نفس رفتار کنند. در اثر این برنامه آموزشی مهارت‌های حل تعارض اعتمادبه نفس دانش‌آموزان افزایش یافته و مهارت‌های اجتماعی آنان برای شرکت در بازی‌های دوست‌یابی تقویت می‌شود. جلسات آموزش شامل تکنیک‌های جرات‌آموزی است. که می‌تواند برای مقابله با پیشگیری از آزارگری به کار گرفته شود. این جلسات به خصوص برای دانش‌آموزانی مناسب است که معمولاً مورد تمسخر یا آزار قرار می‌گیرند و یا مهارت‌های اجتماعی ضعیفی دارند.^{۱۲}

آرورا (۱۹۹۱)^{۱۵} در تحقیقات خود در زمینه جرات‌آموزی در مدرسه به این نتیجه رسیده که اعتمادبه نفس دانش‌آموزان پس از دوازده ساعت شرکت در جلسات جرات‌آموزی افزایش می‌یابد. هم چنین نتایج مصاحبه و پرسشنامه‌های مورد استفاده در پروژه شفیلد نشان می‌دهد که ۷۱ درصد از دانش‌آموزان شرکت‌کننده در این کلاس‌ها در زمینه اعتمادبه نفس خود پیشرفت قابل توجهی

داشته اند.^{۱۷}

۴- بهبود رفتار دانش آموزان از طریق آموزش معلمان ر بهبود جوّ مدرسه

اولین روش های دیگر پیشگیری و مقابله با اختلالات رفتاری دانش آموزان می توان به طرح هایی در زمینه بهبود کیفیت استخدام و آموزش ضمن خدمت معلمان و برنامه های افزایش احترام متقابل و بهبود رابطه بین دانش آموزان و معلمان اشاره کرد.

از کارکردهای پنهان نقش تربیتی معلمان و مسؤلان مدرس نقش الگودهی آنان است و دانش آموزان بدون تنظیم: متوجه باشد بسیاری از رفتارهای اجتماعی، نگرش ها و ارزش ها را از راه تقلید کردن و الگو گرفتن از مربیان خود کسب می کنند، بنابراین مهمترین قدم برای بهبود رفتار در مدرسه و تقویت ارزش های اخلاقی، ارائه برنامه های مستمر آموزش ضمن خدمت برای مدیران و معلمان در جهت تقویت مهارت های ارتباطی آنان است. اگر قرار است تسامح و سعه صدر در مدرسه تقویت شود در درجه اول باید بزرگسالان مدرسه و فنون و روش های سازنده برخورد با دیگران را بیاموزند و آگاه کردند که چگونه انسان می تواند در شرایط پرسأله با دیگران، بدون ترس، خشونت یا پرده پوشی نیازها و ابتکارات خود را بیان کند و در عین حال در مورد نیازها و ابتکارات دیگران نیز حساس باشند. تحقق ارزش های انسانی در صورتی میسر است که معلمان و کارکنان مدرسه به این ارزش ها معتقد باشند و مهارت های لازم را برای تبدیل آن ها به هدف های رفتاری کسب کرده باشند. اگر معلم ها به معیارهایی که در مدرسه ارائه می شود عمل نکنند و دانش آموزان این نمونه را در رفتار معلم ها و شاگردان بزرگتر ببینند امکان تحقق آن بسیار ضعیف است.

اگر در مدرسه روح انصاف، عدالت، اعتماد؟؟؟ و صمیمیت بین مسؤلان مدرسه و معلمان برقرار باشد دانش آموزان عدالت، صمیمیت و احترام متقابل را یاد می گیرند نوع دوستی و خدمت به دیگران را دانش آموزان با مشاهدات کمک های شاگردان بزرگتر به کوچکتر یاد می گیرند. نودوستی و نمایندگی خدمت به دیگران در افرادی به وجود می آید که در خانه و مدرسه برای این رفتار ارزش قائل شده باشند^{۱۸}

به طور خلاصه، لازمه مدیریت صحیح زنگ تفریح اتخاذ یک سیاست کلی انضباطی با منازکت همه عوامل ذی نفع در مدرسه است. همان طور که اشاره شد نمی توان انتظار داشت که رفتار دانش آموز پر خاشگر در حیاط مدرسه بدون توجه به شرایط کلاس، نحوه پذیرش او در گروه،

رابطه وی با همسالان و شرایط خانوادگی تشخیص داده شود، با اقدامات تنبیهی و تشویفی رفتار نامناسب ریشه کن گردد. راه حل مشکل مداخله در سطوح مختلف و توجه به جنبه های مختلف زندگی در مدرسه است.

دستیابی به مدارس منضبط و ایجاد آرامش در مدرسه تصادفی نیست. برخی از ویژگی های این نوع مدارس که در آن حداقل مسائل رفتاری مشاهده می گردد براساس نظر ویسون (۱۹۸۲)^{۱۸} به شرح زیر می باشد:

این مدارس به جای این که با مسایل دانش آموزان به صورت انفرادی و با اعمال تنبیه و تشویق برخورد کنند، محیطی در مدرسه ایجاد می کنند که به هدایت رفتار مطلوب می انجامد. این مدارس شاگرد محورند و نقش مدیر در ایجاد فرهنگ و هدایت مدرسه و اداره مشارکتی آن بسیار مهم است.

در مدارس منضبط اکثر معلمان مدرسه را به عنوان محیطی تلقی می کنند که معلم و شاگرد باید باهم کار کنند تا به نتایج موفقیت آمیز برسند و به جای توجه به علائم و نشانه های مشکل، عمل بروز مشکل را بررسی می کنند.

معلمان در این نوع مدارس حل و فصل مسائل انضباطی را از وظایف خود می دانند و به آنچه انجام می دهند اعتقاد داشته، برای تحقق آن وقت و انرژی زیادی صرف می کنند. مدارس منضبط، ارتباط نزدیکی با اولیا و سازمان های محلی برقرار می کنند و به نقش مهم اولیا در تحقق اهداف آموزش و پرورش معتقدند.

مدارس منضبط انتقادپذیرند و برای تجدیدنظر در مورد جنبه هایی از زندگی مدرسه که نیازمند اصلاح است همواره آمادگی نشان می دهند.

در توصیف مدارس موفق، کمیسیون ملی آموزش و پرورش انگلستان^{۱۹}، علاوه بر رهبری قوی و مثبت مدیر و کادر آموزشی ایجاد جو و روحیه ای را در مدرسه توصیه می نماید که شوق اهداف و ارزش های مشترک بین دانش آموزان، معلمان و اولیا باشد. دانستن انتظارها یا از دانش آموزان، مشارکت درون آنان در زندگی و امور مدرسه، برقراری نظام تشویقی برای کسب موفقیت تمرکز بر پیشرفت تحصیلی و رفتاری و ایجاد محیط فیزیکی جذاب از عوامل دیگری است که براساس کمیسیون فوق می تواند ضامن موفقیت مدرسه در زمینه های مختلف به خصوص رفتاری باشد.

اقدامات اصلاحی فوق که در بسیاری از کشورها در جهت مدیریت زنگ تفریح انجام می‌گیرد نشان‌دهنده اهمیت است که این جنبه از زندگی مدرسه می‌تواند در تحقق اهداف اساس آموزش و پرورش داشته باشد.

در کشور ما زنگ تفریح جایگاه خود را از نظر اثرات مهمی که می‌تواند در رشد عاطفی، اجتماعی و تحصیلی دانش‌آموزان داشته باشد، نیافته است. مطالعه و بررسی نوآوری‌های کشورهای غربی در زمینه زنگ تفریح نمودار این امر است که موفقیت هر یک از این طرح‌ها در گرو مشارکت دادن افراد ذی‌نفع در تصمیم‌گیری‌ها و در طراحی و اجرای طرح می‌باشد. این نوع طرح‌های موفق متأسفانه وقتی به کشور انتقال می‌یابد جای خود را نه از راه جلب مشارکت دانش‌آموزان و معلمان بلکه از طریق دستورالعمل و بخشنامه باز می‌کند و زمانی که با مقاومت و عدم موفقیت روبرو شد به جای زیر سؤال قرار دادن روش‌های نامناسب اجرایی مشابه عدم تطبیق طرح با زمینه‌های فرهنگی جامعه مطرح می‌شود در حالی که آنچه باید اتصال یابد روش‌های اجرایی و فنون موفقیت‌آمیز طرح است که این امر ارتباطی با مسائل فرهنگی ندارد. زمانی که نظریه‌های صحیح با همکاری و مشارکت گروه‌های ذی‌نفع به اجرا درآید محتوای طرح نیز با توجه به زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی هر کشور تطبیق می‌یابد و مشارکت، خود، وسیله‌ای برای انطباق طرح‌ها با نیازها و انتظارات افراد گروه خواهد شد.

خلاصه آن که مشابه زنگ تفریح در مدارس ایران مانند بسیاری دیگر از جنبه‌های زندگی در مدرسه نیازمند توجه و تجدیدنظر است و این تجدیدنظر باید با همکاری و همفکری مسئولان آموزش و پرورش، معلمان و بخصوص دانش‌آموزان و اولیاء آنان انجام گیرد.

منابع و مأخذ

- 1- Blatchford, P.(1998) Social Life in School: The Role of Breaktime, Instiute of Education, University of London.
- ۲- بازرگان، زهرا (۱۳۷۷)، بهترین عیدی مدرسه، مدرسه ای دیگر، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران.
- 3-Smith P.K. Sharp, S.(1994), School Bullying. Routledge
- 4- Department of Education and Science, (Elton Report) (1989), Discipline in Schools: Report of the Committee of Enquiry, Chaired by Lord Elton, London, H.M.S.
- 5- Tizard, B et al. (1988). Young Children at School in the Inner City. Hove: Lawrence Erlbaum Associates.
- 6- Blatchford, P. (1998) Social Life in School. Pupil's Experience of Breaktime and Recess from 7 to 16 Years. London. Falmer.
- 7- Blatchford, P. (1998)
- 8-Watkins, C. (1993), School Behaviour, Institute of Education, University of London
- 9- Galloway, D. (1983). Disruptive Pupils and Effective Pastoral Care. School Organization, 3(9): 45- 54
- 10- Doyle, W. (1990), Classroom Knowledge as a Foundation for Teaching, Teacher's College Record, 91(3): 347-60
- 11- Higgins,c. (1994), Improving the School Ground Environment as an Anti-bullying Intervention, In Smith, P.k. and sharp, S. (1994), School Bullying, Routledge
- 12- Higgins, C(1994).
- 13- Carr, R.A. (1988), The Citywide Peer Counseling Program. Children and Youth Service Review, 10, 217- 232.
- 14- Smith, P.K. sharp, S (1994),
- 15- Arora, T. (1991), The Use of Victim Support Group. In smith, P. K. and Thompson, D (eds), Practical Approaches to Bullying. London: David Fulton
- 16- Tonge, D. (1992) Assessing the Effects of Assertiveness Training on Victims of Bullying in Three Sheffield Schools. Unpublished B.A. dissertation, University of Sheffield.
- ۱۷- بازرگان، زهرا، (۱۳۷۷) پرورش اخلاقی دانش آموزان در یازده قدم، مدرسه ای دیگر،

انتشارات انجمن اولیاء مربیان جمهوری اسلامی ایران

18- Wayson, W.W. et al (1982) Handbook for Developing Schools with Good Discipline, Bloomington. In phi Delta Kappa

19- National Commission on Education (1993), Learning to Succeed: A Radical Look at Education and a Strategy for the Future, Heineman.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی